

Wersja oryginalna niniejszego artykułu pt. „The Memory Keepers, or The Lonka Project” opublikowana jest na stronie:

<https://www.pamsm.org/post/capturing-the-last-holocaust-survivors-the-lonka-project>

Strażnicy pamięci czyli projekt Lonka.

Autor: Grzegorz Lityński, Wrocław

Rina Castelnuovo, izraelska zawodowa fotografka, nie rozmawiała zbyt często o II Wojnie Światowej z jej urodzonymi w Polsce rodzicami. W 2012 r. towarzyszyła swojej matce, Eleonorze, w podróży do Polski. Eleonora Nass przeżyła pięć niemieckich obozów koncentracyjnych, w tym w Oświęcimiu i Bergen-Belsen. "Intensywnie filmowałam naszą podróż. Jednak po 9 latach wciąż nie mogę się zmusić do zmontowania filmu. Emocjonalnie była to trudna podróż dla nas obojga" - wspomina Rina.

W 2018 roku Eleonora Nass - nazywana przez przyjaciół "Lonką" - odeszła w wieku 92 lat. "Wkrótce po jej śmierci zdałam sobie sprawę, jak wiele się nie dowiedziałam. Myślę, że aby chronić moją siostrę i mnie, moja mama nie rozmawiała z nami o Zagładzie" - mówi Rina. Razem z mężem, Jimem Hollanderem, również fotografem, zainicjowali projekt fotograficzny z udziałem ostatnich żyjących osób ocalałych z Zagłady. Ojciec Jima, Eugene Hollander, żołnierz armii amerykańskiej, walczył z faszystowskimi Niemcami w Europie w latach 1943-1945.

Projekt nazwali „Lonka", od zdrobnienia imienia matki Riny.

Oprócz motywacji rodzinnych Rina i Jim chcieli stworzyć projekt, który ma na celu walkę z antysemityzmem. Ma on też zapobiegać dalszemu spadkowi świadomości na temat zagłady europejskich Żydów. Według szeroko zakrojonego badania opinii publicznej (2020) w USA, opartego na 11 000 wywiadów przeprowadzonych wśród dorosłych poniżej 40 roku życia, prawie połowa Amerykanów nie potrafiła podać

ani jednej nazwy niemieckiego obozu koncentracyjnego powstałego w czasie II wojny światowej. Aż 63% nie wiedziało, że w czasie Zagłady zginęło 6 milionów Żydów. Projekt „Lonka” ma też być hołdem dla ocalałych z Zagłady, którzy wciąż są wśród nas.

Twórcy zdjęć

Na apel Riny Castelnuovo i Jima Hollandera odpowiedziały setki fotoreporterów, fotografów-artystów, dokumentalistów, a nawet fotografów mody z całego świata. "Nikt nie otrzymał pieniędzy za swoją pracę" - podkreśla Rina. "Wolontariat jest zasadą naszego projektu".

Wśród fotografów, którzy przyczynili się do powstania projektu „Lonka” jest wielu uznanymi profesjonalistów. Czterokrotna laureatka prestiżowej nagrody Pulitzera **Carol Guzy** z „Washington Post” sfotografowała dwie siostry, Szachtel Kalib i Rachel Eisenberg, urodzone w Bodzentynie pod Kielcami. Jest to odważny i zaskakujący portret ukazujący jedynie wyciągnięte ręce kobiet i numery wytatuowane w Oświęcimiu. Francuski fotograf **Patrick Zachmann** z renomowanej agencji Magnum, stworzył fascynujący portret Gerdy Weissmann-Klein: kobiety o łagodnej twarzy i rozmarzonych oczach, trzymającej zdjęcie młodego mężczyzny - Kurta Kleina - byłego oficera armii amerykańskiej. Kurt był żołnierzem oddziału, który przyniósł jej wolność, rok później został jej mężem. **Gilles Peress**, wykładowca praw człowieka i fotografii w Bard College w Nowym Jorku, wykonał głęboko intymny, złożony z siatki światła i cienia portret zamyślonego Richarda Horowitz, uważanego za jednego z najmłodszych ocalałych z Auschwitz. **Steve McCurry** stworzył spokojne ujęcie dwóch ocalałych kobiet mieszkających obecnie w Nowym Jorku. **Barbara Davidson**, laureatka nagrody Pulitzera i nagrody Emmy, pięknie operująca światłem i przestrzenią, uwieczniła Ralpa Hakmana,

który zmarł kilka miesięcy później na skutek powikłań po COVID-19. Zanurzonym w polskiej fotografii znany jest niewątpliwie **Witold Krassowski**, który towarzyszył z aparatem historykowi, dziennikarzowi i działaczowi społecznemu Marianowi Turskiemu. **Tsafir Abayov** wybrał natomiast pustynię Negev jako kulisy dla swojego

portretu. Artysta skorzystał z pięknego, późno popołudniowego światła. Użył też mocnego, sztucznego oświetlenia przednio-bocznego z dwóch stron i uchwycił w kadrze mężczyznę idącego zdecydowanym krokiem po pustyni. To Shaul Paul Ladany, emerytowany profesor Uniwersytetu Ben Guriona, rekordzista świata w chodzie sportowym. Cała scena zwieńczona jest romantyczną powagą miękkich, pierzastych chmur.

Koncepcja artystyczna Rina Castelnuovo i Jim Hollander - twórcy projektu - są na wskroś profesjonalistami i doskonale zdawali sobie sprawę z tego, jaki będzie efekt pracy kilkuset fotografów: zbiór bardzo różnorodnych zdjęć. Zdecydowali, że najważniejsza jest jednak wartość dokumentalna. Nie było więc szczegółowych wytycznych, których należało się trzymać - fotografowie dostali wolną rękę. Instrukcje Riny i Jima były krótkie i zwięzłe: "Róbcie, co uważacie za stosowne.

Zróbcie sesję jak chcecie i przyslijcie nam zdjęcia. Chcemy, aby projekt Lonka był również Waszym projektem". Pod tym względem Projekt „Lonka” pozbawiony jest czystej formy, która cechuje sesje studyjne lub projekty, w których wszyscy fotografowani znajdują się na tym samym tle i przy tym samym oświetleniu.

Każde zdjęcie z projektu „Lonka” jest niepowtarzalne, tak jak niepowtarzalny jest nawet krótki opis losów każdego ocalałego. Zdjęcia i objaśnienia projektu „Lonka” przypominają nam, że ludzie, którzy przeżyli horror Zagłady, są wciąż wśród nas.

Projekt „Lonka” zawiera krótkie, często zdawkowe opisy, czasem przypominające wyliczenia: zwykłe, spokojne życie przerwane dojściem Hitlera do władzy i inwazją nazistów na Polskę, getto, pierwsze egzekucje. Żydzi natychmiast tracą autonomię, majątek, prawa obywatelskie, godność ludzką, wolność, a często także wszystkich krewnych. Wszyscy Ocaleni są nośnikami niezwykłych historii, niepowtarzalnych losów. Nie sądzę, że bym mogła tego dokonać, gdyby Bóg nie zesłał kogoś, kto się mną zaopiekował" - powiedziała Rena Quint, która w dzieciństwie przeżyła koszmar niemieckich obozów koncentracyjnych. "Projekt Lonka" to niewątpliwie emocjonalne świadectwo tamtych czasów.

Polskie wątki

Liczni ocaleli z Zagłady, którzy znaleźli się w tym projekcie, urodzili się w Polsce. Wielu z nich nie wróciło do swoich rodzinnych miejscowości. Wyemigrowali z Polski, bo nie mieli do czego i do kogo wracać, rozproszyli się po całym świecie, wybierając na swoją nową ojczyznę najczęściej USA lub Palestynę (po 1948 r. Izrael). Niektórzy wyjechali z Polski w latach 50. w okresie odwilży poststalinowskiej, a nawet później. Nie pozostawało im nic innego, jak tylko chęć rozpoczęcia nowego życia od podstaw. Wielu urodzonych w Polsce ocalałych z Zagłady zrobiło na Zachodzie niezwykle kariery.

Israel Meir Lau, który jako dziecko cudem przeżył getta w Piotrkowie Trybunalskim i Częstochowie oraz obóz koncentracyjny w Buchenwaldzie, został naczelnym rabinem Żydów aszkenazyjskich w Izraelu. W 1988 r. spotkał Jana Pawła II w letniej rezydencji papieża w Castel Gandolfo pod Rzymem i zaprosił go do Izraela. Jak pisze New York Times, "przynajmniej część dzisiejszej wizyty zajęły wspomnienia obu panów o Polsce".

Sir Ben Helfgott, również pochodzący z Piotrkowa Trybunalskiego, jest jednym z niewielu ocalałych z Holokaustu, którzy brali udział w igrzyskach olimpijskich - reprezentował Wielką Brytanię w podnoszeniu ciężarów w Melbourne (1956) i Rzymie (1960). Ben został mianowany Rycerzem Komandorem Orderu Imperium Brytyjskiego (2018) oraz otrzymał nagrodę *Pride of Britain* (2020) za zasługi na rzecz pamięci i edukacji o Zagładzie. Yitzhak Arad, urodzony jako Isaac Rudnicki w Świątyniach w 1926 roku, awansował do stopnia generała brygady w armii izraelskiej, a następnie przez ponad 20 lat pełnił funkcję dyrektora Instytutu Yad Vashem. W 1993 roku Uniwersytet w Toruniu przyznał mu tytuł doktora honoris causa w uznaniu jego zasług jako historyka Zagłady. Akademia Sztuk Pięknych we Wrocławiu i w Warszawie nadały ten sam tytuł Ryszardowi Horowitzowi, wybitnemu fotografowi mieszkającemu od 1959 roku w USA. Horowitz ocalał z krakowskiego getta dzięki Oskarowi Schindlerowi. Należy też wspomnieć o innym ocalałym z krakowskiego getta - Romanie Polańskim, którego nie trzeba przedstawiać.

Bohaterowie w tle

Żydzi często ocaleli dzięki odwadze i wrażliwości swoich nieżydowskich przyjaciół, a nawet zupełnie obcych ludzi – również wzmianki o nich znajdziemy w "Projekcie Lonka". Adam Han-Górski, urodzony we Lwowie w 1940 r., światowej sławy skrzypek, przeżył II wojnę światową dzięki **Katarzynie Chytrej**. Dowiedziawszy się o likwidacji krakowskiego getta, pani Chytra natychmiast wsiadła do pociągu i pokonała 200 mil ze Lwowa do Krakowa, by ratować dwuletniego wówczas Adama, syna swoich żydowskich znajomych. Niewątpliwie trzeba było ogromnej odwagi, by nielegalnie wejść do getta w czasie jego likwidacji, a następnie wyjść z niego z żydowskim chłopcem. Przez kolejne lata Katarzyna Chytra, narażając życie swoje i swojej rodziny, wychowywała dziecko jak własne. Po wojnie oddała Adama rodzicom, którzy cudem przeżyli Zagładę. Roman Polański uciekł z krakowskiego getta, a swoje życie zawdzięcza Państwu Buchałom, polskiej

rodzinie chłopskiej. **Buchałowie** byli bardzo biedni – dzienne porcje jedzenia stanowiło trochę ziemniaków. Czasami mieli trochę mleka, za mało nawet dla trójki własnych dzieci, ale dzielili się wszystkim z małym Romanem. "Ich życie było codzienną walką o przetrwanie" - wspominał później Polański w swojej autobiografii. Gabriel Koren urodził się w getcie w Przemyślu w 1941 roku. Jego matka urodziła go w piwnicy, w ukryciu, ponieważ Niemcy surowo zabronili zachodzenia w ciążę: każdej Żydówce, która spodziewała się dziecka, groziła natychmiastowa śmierć lub wywiezienie do obozów zagłady. Zanim śmierć dosięgła rodziców Gabriela, zdążyli przekazać dziecko do sierocińca prowadzonego przez polskie **siostry zakonne "Sercanki"**.

Israel Meir Lau zwany Lulkiem przeżył Buchenwald jako 8-letni chłopiec dzięki opiece nastoletniego rosyjskiego więźnia o imieniu Fiodor Mikhailchenko. Rosjanin ukrywał Lolka w obozie, karmił go i cerował jego ubrania. Tuż przed dotarciem wojsk amerykańskich do obozu "Niemcy strzelali z wieżyczek strażniczych do więźniów jak szaleni. Fiodor pociągnął mnie na ziemię i przykrył swoim ciałem. Celowo naraził własne życie, aby uratować moje w tych strasznych godzinach" - napisał w 2008 r. do Yad Vashem rabin Israel Meir Lau.

"To przekonujące świadectwo siły życia" – tak pisał o projekcie „Lonka” w maju 2020 roku "Amateur Photographer", jedno z najbardziej poczytnych czasopism fotograficznych w Wielkiej Brytanii. Rzeczywiście, ale jednocześnie „Lonka” przypomina nam o strasznej przeszłości. Projekt Lonka" nie jest jednak kolejną rekonstrukcją Holocaustu. Zdjęcia pozbawione są przemocy, nie ma w nich praktycznie żadnych historycznych fotografii. Nie gloryfikuje, nie moralizuje. Pokazuje nam poszczególnych ludzi, a nie tylko masę zła i niewinnych ofiar.

"Jesteśmy strażnikami pamięci" - podsumował Shlomo Arad, fotograf, ocalały z Holocaustu, jedyny uczestnik i równocześnie fotograf "Projektu Lonka".

I jeszcze jedno - jak to trafnie ujął pewien izraelski dziennikarz "Za kilka lat taki projekt nie będzie możliwy do zrealizowania."

Literatura (źródła online):

The Lonka Project - the official website

<https://www.thelonkaproject.com>

The Lonka Project - updates, exhibitions, news.

<https://www.thelonkaproject.com/updates>

Kit Ramgopal, "Survey finds 'shocking' lack of Holocaust knowledge among millennials and Gen Z," NBC news online, September 16, 2020.

<https://www.nbcnews.com/news/world/survey-finds-shocking-lack-holocaust-knowledge-among-millennials-gen-z-n1240031>

"Nearly two-thirds of US young adults unaware 6m Jews killed in the Holocaust", The Guardian, September 16, 2020.

<https://www.theguardian.com/world/2020/sep/16/holocaust-us-adults-study>

"Last Generation of Holocaust Survivors Captured in Global Project," Israel Between the Lines, January 30, 2020.

<https://israelbetweenthelines.com/2020/01/30/last-generation-of-holocaust-survivors-captured-in-global-project/>

Oliver Holmes, "A terrible past.: photography project captures last Holocaust survivors." The Guardian. January 23, 2020.

<https://www.theguardian.com/world/2020/jan/23/a-terrible-past-photography-project-captures-last-holocaust-survivors>

"The Lonka Project," Leica International. January 26, 2020.

<https://lfi-online.de/ceemes/en/news/ny-the-lonka-project-1006513.html>

"The Power of Living," Amateur Photographer. May 8, 2020.

<https://www.amateurphotographer.co.uk/latest/photo-news/the-power-of-living-136865>

Ilanit Chernick, "Holocaust survivors photographed as tribute to their triumph," The Jerusalem Post. February 5, 2020.

<https://www.jpost.com/diaspora/holocaust-survivors-photographed-as-tribute-to-their-triumph-616629>

Dina Kraft, "'We Are Memory Keepers': In a Few Years, This Holocaust Project Will Be Impossible to Do," Haaretz, January 27, 2020.

<https://www.haaretz.com/israel-news/.premium.MAGAZINE-we-are-memory-keepers-new-project-snaps-the-world-s-last-holocaust-survivors-1.8446228>

Foto-Projekt zu Ueberlebenden: Zeugen der Finsternis." Frankfurter Allgemeine Zeitung, January 29, 2021.

<https://www.faz.net/aktuell/fotografie/foto-projekt-zu-holocaust-ueberlebenden-zeugen-der-finsternis-17152057.html>

Jessica Steinberg, "Images of Holocaust survivors displayed at Jerusalem city hall," The Times of Israel, April 6, 2021.

<https://www.timesofisrael.com/images-of-holocaust-survivors-displayed-at-jerusalem-city-hall/>

Urszula Usakowska-Wolff, "Das Lonka Projekt: Ein fotografisches Denkmal für die Holocaust-Überlebenden." Art in Berlin, April 27, 2021.

<https://www.art-in-berlin.de/incbmeld.php?id=5702>